

Anteckning
samlad
1844

Folkminnen från Allhelgona och Bjälbo m. fl.

H. J. Hoflund

1506 1506

Läger

slangryd, Trehörna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vad jag här nedan kommer att meddela från Allhelgona förs. i Östergötland, har jag från min fader, som var folkskollärare och organist i Bjälbo, född i Biskopsberga i Allhelgona socken 1822 och död i Bjälbo 1880. Han hade det från sin far, vilken var född i slutet av 1700-talet i Hofs socken och död i Biskopsberga Frälsegård 1844.

Min farfar var lantvärnsman under 1808 - 1809 års krig för Hofs socken och fick därifrån det namn, som jag fortfarande bär.

Under kriget fingo lantvänsmännen slita mycket ont, frysa och svälta, samt ^{blev} fullsatta med ohyra. Någon fiende kommo de (åtminstone icke den avdelning min farfar tillhörde) icke i beröring med, men döden gjorde likafullt sin skörd bland dem.

I början av 1800-talet fanns en ung bonde i Biskopsberga Frälsegård. Han hade varit med i finska kriget som lantvärnsman. Som den unge bonden var vetgirig, hade han lärt sig läsa och skriva, och då han nu där jämte varit i Finland, så trodde många, att han kunde litet mera än folk i allmänhet, och i denna tro lät han dem förbliva. Vid hans gård växte, bland andra träd, även en vacker rönn och i denna fanns det smärre telningar, som lämpade sig till piskskaft. Då han märkte, att ett och annat piskskaft kom bort, så band han en del gamla trasor om rönnen, och från den dagen vågade ingen röra trädet, ännu mindre skära några skaft.

Tron på tomtar var också allmän, och det gällde att stå väl med dessa. Vid julhögtiden skulle de hava förplägnad, och ett och annat passande plagg måste också läggas ut till dem, eljest kunde det lätt hända att de i stället för att draga till huset

kunde göra motsatsen.

Som allt syntes gå honden ifråga väl i händer, så trodde en del av grannarna, att han hade en bra tomte.

En gång kom därför en granne och bad honom få ställa in sitt fläskförråd i hans källare, enär han tyckt sig märka, att fläsket minskades för fort. Nu blev det ej så nära till fläskbaljan för grannen, varför ~~karf~~ fläsket blev drygare, och det berodde på tomten.

Samme bonde hade också förfärdigat en liten s.k. spirtus (en liten röd figur i en ask, som då locket togs undan, hastigt hoppade upp). Denne spirtus ansågs kunna förklara och uppdaga förborgade ting. Vid ett tillfälle hade potatis bortstulits för bonden, och han var nästan viss om gärningsmannen men hade inga bevis. Han kallade då till sig den misstänkte och sade till honom: "Du har tagit potatis i min källare!" Mannen svarade: "Nej Gud bevare mig, det har jag visst icke gjort!" Honden sade då: "Ja, jag vet icke heller, men jag har en liten här, som talt om det för mig." Tog fram sin spirtus och öppnade locket. Den skyldige vågade icke neka, utan erkände genast sitt brott.

Flera år efteråt kallade spirtusens ägare till sig en granne och sade, i det han tog fram sin spirtus: "Hör du, nu har jag haft den här tillräckligt länge nu skall du ha den!" Nej, bevare mig väl, jag vill visst inte ha den! Tror ni inte jag vet hur ni får sköta den där?

Var torsdagskväll eller natt får ni skära Er i fingrarna och låta den drick blod."

Härpå följde ej något direkt svar utan endast: "Du skall

ha den!" Då vågade mannen ej vidare neka utan tog emot spirtusen, och hur det sedan gick har jag inte hört.

Från Bjälbo har meddelaren hört ett par gamla strofer:

Ingrid Olva
satt å solva
uti Bjälbo Kyrkotorn

Byn hette Bjäla,
Å kyrkan hette Bo,
å gårn han hette

                  som skaftet på e so

(syftar på en gård som kallades Rumpegården).

Ingrid Olva skall enligt sägnen ha bebott en kammare i kyrktornet, och under ofreden med danskarna berättas hon hava släppt ut en fjäderbolster genom en stormglugg och utropat: "Häst och kär å gevär å var eviä fjär"!

Norr om Bjälbo kyrka fanns förr en äng - Lillängen kallad - och i denna fanns ett vattensjukt ställe. Där förklarades enligt folktron, att en kyrkklocka blivit nedsänkt. Antagligen ditkastad av trollen som icke tålde klockklängen.

För att kunna taga upp en sådan klocka få de, som försöka sig på detta arbete, ej säga ett ord till varandra, vad de än få se och höra.

Så en gång skulle nämnda klocka tagas upp, och arbetet hade kommit så långt, att den var ända uppe vid ytan. Då fick den ene av arbetarna se en höna, som drog ett halmläss. Det blev för

mycket för honom, och han måste göra kamraten uppmärksam därpå. Då sjönk klockan åter i djupet, och där ligger den väl ännu.

—Mulabackasen.

Strax söder om Mjölby åt Hogstad till finnes en backe kallad "Mulabacken". Där huserade en sugga, eller vad det nu var för otyg, som fått namnet Mulabackasen. Denna so brukade ibland åka med folk, fastän i osynlig skepnad, och då blev det mera, än vad hästarna orkade med.

Händelsen som nu skall skildras tilldrog sig i slutet av 1860 talet.

I Bjälbo finnes en gård som heter Brestorp, och där fanns på den tiden en stalldräng, som hette Kalle. Denne skulle vid ett tillfälle fara till Mjölby med ett mäldlass, och under bortvägen gick allt, som det skulle. Men då han körde hemåt, hade det blivit rätt sent, och den fruktade midnattstimman var inne. Men det var ej så särdeles mörkt, ty det var måsken.

Då Kalle kom upp till mulabacken med sitt lass, tyckte han sig se något föremål, som rörde sig en bit från vägen. Men rätt som det var, stod lasset stilla, och fastän hästarna togo i, allt vad de förmådde, stod lasset likväl på samma ställe. Och Kalle försäkrade, att hästarna aldrig varit istadiga. Han begrep nu, att han fått mer än vanligt pålastat men hade hört, att man vid sådana tillfällen måste gå fram till huvudena på hästarna och lyfta på huvudladet men icke på villkor försöka gå tillbaka på samma sida, ty då kunde det vankas stryk, utan gå runt samt vara kvick att åter få fast i tömmarna och komma på lasset. Kalle lyckades också

både få fatt i tämmarna och komma på, men nu bar det i väg med en förskräcklig fart i full sken ända till Brestorp nära en mils väg. Då han vid hemkomsten körde upp på gården, sprungo hästarna två varv kring densamma, innan han kunde få dem att stanna. Hästarna voro nu så svetta att det dröp av dem, och de stodo sedan i stallet två dagar innan de blevo torra.

Berättat av Karl Johansson själv och som meddelaren kände under flera år, då han hade anställning hos meddelarens far.

Karl Johansson var väl född i slutet av 40 talet i Ekeby socken.

3. Sedvänjor

Nu något om vad jag själv iakttagit.

Som ung pojke brukade jag få följa med mina föräldrar för att hälsa på släktingar. Vi foro då genom en by som hette Lagmansberga i Allhelgona socken. Där fanns då på bakre väggen av en liten grå stuga en vit gubbe i mansstorlek uppmålad. Gubben stod och räckte båda armarna från sig. Då jag ville ha förklaring, varför gubben var målad på väggen, fick jag den upplysningen, att om invånarna i huset skulle få fred för spåken, så måste denne gubbe vitstrykas, varje gång som spiseln vitmålades.

Såg ofta min mor, då mjölken var uppsilad, göra ett kors i densamma. Då smöret var tjärnat och hoparbetat, gjordes ett kors i övre delen eller toppen av smörstycket.

Då klämtning kl. 6 morgon och afton försiggick med 10 klämtslag, så var det alltid vanligt att lyfta på mössan eller hatten, ävenså då helgen ringdes in.

För att skydda kreatur mot olyckor, då de om våren

Östergötland
Jönköping o. Åsna
Mkhögarna o. Bjälbo

1506

Cyrt. H. J. Hoflund

släpptes i vall, skulle de gå över stål. Någon kniv eller annan stålbit sattes i tröskeln, där djuren skulle gå över.

Det skulle också bli tur med hästarna genom att hänga över stalldörren hakar och ugglor.

Hörde även berättas om en person, som fått fatt i en vit orm. Ett hål borrades i en tröskel i ladugården, och där stoppades ormen in.

På julkvällen skulle julevangelium läsas med början av husfadern och så den ena efter den andre, tills hela familjen läst var sin del av föreliggande texter.

Om någon gick ut på julafton och såg in genom fönstret, då alla sutto till bords, visade det sig, om någon skulle dö under kommande år, ty då syntes denne utan huvud.

På juldagsmorgonen skulle samtliga upp i god tid och fara till kyrkan, och sedan gällde det att från kyrkan komma först hem. Den som blev först skulle sedan under kommande år bli först med sina arbeten.

Annandag jul gällde det att se upp och vara tidigt i ladugården, annars kunde det hända, att någon främmande, som hade ägg till foraren fyllde gångarna med gödsel.

Vid trettandedagen minnes jag stjärngossar utklädda gingo omkring i gårdarna och sjöngo den gamla Staffansvisan.

3 Väderleksmärken.

Sådant nyårsnyet är skall de tre följande bli.

Om det fryser under gamla vårfrudagsnatt, skall det frysa.

*Ög
Föbting o. Nka
Mhögona o. Bjälbo*

Nygt. R. v. Koffland

1506

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

i 40 följande nätter.

Gamla vårfrudagsnatt är första sommarnatten.

Lika djupt som pingstregnet går, skall midsommartorkan gå.

Pingsregn är som eter på jorden.

När solen på morgonen skiner på svarta moln i väster, blir det vanligen regn innan kväll. När solen skiner, då det regnar, blir det regn även dagen därpå.

När kråkorna sätta sig i rader på gärdsgården, blir det snart regn.

När ingen dagg fallit under natten, brukar det betyda regn.

Då ormmarna komma fram dröjer ^{det} i regel, ej länge, förrän regn faller.

Då på sommaren masken blir överdragen med spindelväv, skall detta betyda långvarig torra.

Regnar det på sjusovaredagen, skall det regna i sju veckor.

Om Bartolomeus ej får sin hud torr, skall ej heller bonden få sin säd torr.

Veckoräkningen som förr brukades mera allmänt under våren, började den 6 april och fortgick sedan 13 veckor och räknades baklänges. I den 10 skulle havre sås, 2 radigt korn i 7de, och 6 radigt i 5te. Ju tidigare man sår havre, ju bättre kärna. Potatis får ej sättas senare än i 5te veckan men bäst är det i 7de.

(Från Småland.)

4 Från Småland

Potatis här sättes i nedan, ty om de sättes i ny upphöra de ej att blomma.

*Udbygd i Estersgöteborg
Hö. Göttingen o. Niska
Sm. Althelgona o. Bjälbo*

(Udbygd i Estersgöteborg)

När enebusken ryker, skall man så korn säga de gamla.

Urban skulle linet sås. Beda skulle bönor sättas.

Berättat av en 94 årig ännu levande man J. F. Ahlstedt.

På valborgsmässoafton hade han varit med som helt ung.

Ett väldigt bål tändes, och folk i hundratel kom tillsammans. Då elden brann som värst kommo måror^ona med mat i stora såll, och alla togo för sig. Flaskan var också med och gick laget runt. Sedan dansade man i ring kring elden. Då den började slockna höggs stora granar och släpades fram och lades på. Då elden omsider började vara utbrunnen, skulle de djärvaste av pojkar^ona och ynglingarna hoppa över glöden.)

*p. a.
M. L.*

Om tomtar (Från den gamles fader).

I en kvarn pågick malningen en helgdagsafton över kl. 12. Men helt plötsligt stannade kvarnen. Den gamle gick då ned för att se efter orsaken. Han fann då en tomte, som satt och höll om hjulstocken, så att den icke kunde gå. Den gamle lovade då, att sådant icke skulle hända mera.

< Om Mylingar.

Bjälbo, Muz. G.

från samma som föregående.

Den gamle hade varit borta för att få ett hjul lagat. Han kunde icke få det gjort på aftonen utan skulle ligga kvar över natten. Då ^sej något annat rum ¹fanns ledigt, än där en myling brukade hålla till, men gubben förklarade, att dett ej avskräckte honom. Han lade sig i en bädd, som fanns där. Fram på natten kom

mylingen och lyfte honom varsamt ur bädden.

Mannen sade då: "Har du större rätt än jag att ligga där, så kan jag lägga mig någon annan stans."]

(~~Hur matalea betades.~~)

Man skulle skrapa av något från stora klockan i kyrkan, och taga litet gult silke jämte några löss från huvudet på ett barn. Allt detta skulle inbakas i en plätt och ges åt den, som led av åkomman. *matalea d. v. s. dålig matlust.*

(~~Kontrakt med den onde.~~)

Om någon ville ha jordiska ägodelar, och få tur i handel och vandel, så var det icke ovanligt i min sagesmans barndom (på 1830 talet), att kontrakt ingicks med den onde. Det tillgick så, att personen, som önskade ett sådant måste skära sig i ett finger, doppa en penna i blodet och så med denna skriva kontraktet. I detta skulle angivas de fördelar, han önskade, men även att han måste försvärja sig till den onde. För att bliva giltigt skulle sedan detta kontrakt instickas i nyckelhålet i dörren till församlingens kyrka, och skulle detta ske en torsdagsnatt.

Enligt folktron var ett sådant kontrakt fullt gällande och troddes ha åsyftad verkan.

Om en s.k. vädervind kom emot en person, skulle han spotta tre gånger i den, ty eljest kunde han få någon ^{sjukdom} ~~sjukdom~~ som följde med i vinden.

Möta kvinnfolk var icke bra, om man skulle ut på någon viktig färd, men blev första mötet en karl, var det sedan icke

farligt att möta kvinnfolk.

Om en katt eller ekorre sprang över vägen då man var ute i ärende betydde otur.

LINKÖPING DEN 27 febr. 1925.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Herr Amanuensen Gustaf Olsson,

L u n d .

Jag tackar hjärtligt för Edert senaste brev och får på samma bedja om överseende med att det icke tidigare blivit besvarat. Jag hade tänkt att vi skulle publicera samtliga bidrag, innan jag översände dem, men anhopningen av text på senare tiden har gjort, att det icke varit möjligt. Jag översänder härmed samtliga originalskrifter, men behåller avskriften till dem, som ännu icke varit införda i tidningen.

Beträffande en eventuell pristävlan i Östg. Corr. har jag ännu icke varit i tillfälle att tala med någon i tidningen redaktion, men vid tillfälle skall jag omnämna Eder plan. Det är dock knappast troligt, att Ö.C. går med densamma sedan nu Östgöten haft enahanda slags pristävlan. Kanske kunde det gå lättare att få Österg. Dagblad med på en sådan.

Jag är ytterst förbunden för det angenäma samarbetet med Eder och hoppas livligt, att det icke är för alltid slut med vad som nu förevarit utan kommer att upprepas.

Med utmärkt högaktning

Erik Palm